Emilia Oglindă

UNELE TENDINȚE PRIVIND CONCURENȚA MODURILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Structura morfosintactică a limbii române reprezintă ***un sistem dinamic***, supus influenței unor multipli factori, ce denotă eventualitatea ***schimbărilor lingvistice***. Caracterul maleabil al relațiilor de sistem în morfosintaxă presupune modificări de ordin gramatical, fenomene calitativ noi, care pun în lumină anumite tendințe evolutive ale compartimentului vizat al limbii. În domeniul dat se înscriu felurite fenomene, cum ar fi sinonimia gramaticală, transformările în structura sintactică etc. Acestea urmează a fi examinate în optica diverselor categorii, bunăoară a ***modurilor verbale***, a căror funcționare manifestă un dinamism sporit.

Potențele ***sinonimice*** de care dispun atât modurile personale, cât şi cele nepersonale, generează ***concurența*** lor în variate ambianțe. Fenomenul nominalizat se pretează analizei din mai multe perspective, în egală măsură justificate, ceea ce-i dezvăluie complexitatea. Astfel, ***concurența*** formelor de ***mod*** poate fi descrisă în termenii gramaticii ***distributive***, iar ***sinonimia gramaticală***, în special cea ***sintactică***, poate fi studiată în termenii ***câmpului lexico-gramatical*** etc.

De altfel, utilizarea mijloacelor lingvistice este condiționată de o serie de premise, una dintre ele fiind „concurența cu alte unități de limbă, ce deservesc, integral sau parțial, acelaşi domeniu al denotației" [12, p. 13]. Unitățile limbii ce exprimă diferite raporturi se pretează substituirii în anumite poziții sintactice unde discrepanțele dintre semnificați nu sunt relevante. Ca rezultat, se stabileşte identitatea parțială a structurilor ce coincid funcțional. Comunitatea de ordin funcțional este proprie unităților concurente ce comportă următoarele caracteristici:

1) să se deosebească suficient din punct de vedere morfologic şi /sau sintactic;

2) să fie posibilă înlocuirea reciprocă a acestora [7, p. 46].

Criteriile remarcate stau şi la baza sinonimiei / a echivalenței funcționale, considerată drept o universalie semantică şi cercetată multilateral de către specialişti de notorietate [3, p. 317-327; 6, p. 10-18; 8, p. 36-38; 10, p. 645-656; 13, p. 276-289; 16, p. 42-45].

Au fost elaborate studii menite să demonstreze rolul fenomenelor în cauză ca factori pertinenți ai dinamicii morfosintaxei. Interesul lingviştilor suscită variate probleme, de ex., condițiile propice realizării sinonimiei gramaticale, diversitatea structurilor sinonimice, corelația dintre structurile de profunzime şi cele de suprafață, paralelismul gramatical etc., un rol de seamă avându-l ***echivalența*** [14, p. 1-24]. Între sinonimie şi echivalență există un raport neunivoc: deşi sinonimia gramaticală o presupune, implicit, pe cea din urmă, echivalența nu corelează doar cu sinonimia, ci şi cu alte concepte. Privită prin prisma *izomorfismului lingvistic*, sinonimia în morfosintaxă duce la recunoaşterea unor trăsături omogene ale unităților de la diferite niveluri ale limbii.

Conceptul ***concurență*** (a formelor gramaticale, a construcțiilor ş.a.) este abordat, de regulă, cu referire la un anumit tip de structuri (morfologice, sintactice) [2, p. 435-446; 3, p. 317-327; 4, p. 69-116; 5, p. 371, 376, 391-393; 496-497; 7, p. 42-46].

BDD-A6602 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:15 UTC)

În legătură cu unele tendințe de funcționare a modurilor în limba română, este important a reliefa o serie de *premise*.

• Din perspectivă semantico-pragmatică, coraportul ***mod – modalitate*** pune în evidență aptitudinea verbului utilizat la modurile personale de a „ancora procesul comunicat", exteriorizându-se atitudinea / aprecierea subiectivă a vorbitorului față de procesul în cauză. Acesta poate fi înfățișat drept *real, cert, fictiv, probabil / dorit, realizabil, permis, interzis, realizat*. „Operatorii modali" – verbe de felul: *a crede, a şti, a-şi imagina, a vrea* etc. – au funcția de a demarca ***modalitatea epistemică*** ce dezvăluie ***aria cunoaşterii*** şi ***modalitatea deontică*** ce corespunde ***ariei angajării*** [5, p. 358-362].

• Analiza formelor concurente solicită să se țină cont de fenomenul ***transpoziției***, al cărei mecanism denotă întrebuințarea „figurată (metaforizată) a formelor gramaticale" [9, p. 6], extrapolate într-o ambianță străină, în aparență, semnificațiilor categoriale ce le sunt proprii.

• Printre factorii ce condiționează ***concurența / coexistența*** modurilor verbale, este cazul să menționăm: anturajul sintactic, unitățile regente, sensul invariant ş.a. Premisele de ordin semantic constituie un impediment sau, dimpotrivă, o condiție indispensabilă ce provoacă sinonimizarea modurilor concurente.

• Concurența modurilor se observă în variate anturaje în care are loc utilizarea ***obligatorie*** sau posibilă, între care nu există *o linie de demarcare strictă.* În felul acesta, se atestă multe *grade intermediare* între două *extreme* – întrebuințarea *stereotipă* şi cea *liberă*. Se impune, astfel a determina ***o scară a variației*** ce ar dezvălui „gradualitatea" în redarea fenomenului.

• Corelația dintre diferite forme de mod concurente este întemeiată pe ***echivalență***, prin intermediul căreia se manifestă ierarhia unităților de limbă; dacă elementele ocupă aceeaşi poziție, este operabilă înlocuirea lor reciprocă. Drept consecință, atât elementele substituite, cât şi anturajul lor, rămân identice.

Premisele examinate *supra* pun în evidență complexitatea problemei abordate. Ținem să atenționăm asupra faptului că în procesul dezvoltării limbii române, inclusiv în româna actuală, se fac simțite anumite tendințe ale concurenței modurilor verbale.

• Una din tendințele în cauză vizează corelația neunivocă dintre *indicativ* şi ceilalți membri opozanți ai categoriei menționate şi rezidă, pe de o parte, în ***extinderea utilizării*** *indicativului* în domeniul celorlalte moduri personale, iar pe de altă parte, în capacitatea modurilor concurente de a fi utilizate în ambianțele specifice indicativului.

• Este de subliniat însă că în perioada actuală de dezvoltare a limbii române „extrapolarea" semnalată are loc, mai cu seamă, în condițiile întrebuințării ***transpozitive*** atât a indicativului (de ex., indicativul *imperatival,* cel al *condiției* ş.a.) [9, p. 19-22], cât şi a altor moduri personale – conjunctivul (bunăoară, conjunctivul *indicatival,* cel *imperatival*) [9, p. 23-33], imperativul (de ex., imperativul *indicatival*) [9, p. 43-48] ş.a.

Sunt de indicat câteva mostre concludente:

(**a**)„Însă nu mi le *aduci* **acum**, Gheorghe. Mi le *aduci* **când** spun eu." (M.Sadoveanu, FJ, vol.1, p.136); „**Sâmbătă** … *te scoli* devreme*, te duci* la cimitir, *jeleşti* acolo morții şi *dai* de pomană…" (M. Preda, Mor, vol.1, p. 41);

(**b**) „Şi când căuta mama să smântânească oalele, *smântâneşte*, Smarandă, dacă ai cu ce…" (I. Creangă, O., p. 265); „Eu vă vorbesc frumos, da voi *dă-i* şi *dă-i cu prostia!"* (L. Rebreanu, R., p. 274).

În exemplele din punctul (**a**), verbele la indicativ – *aduci, te scoli, te duci, jeleşti, dai de pomană* – sunt folosite cu valoare de imperativ sau conjunctiv iussiv, ceea ce

BDD-A6602 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:15 UTC)

demonstrează transformările: „Mi le *aduci* când spun eu” /„*Adu*-mi-le când spun eu” / „*Să* mi le *aduci* …”; „Sâmbătă *te scoli* devreme…” /„Sâmbătă … *scoală-te* devreme” / „… *să te scoli* devreme”.

În frazele din punctul (**b**), verbele la imperativ – *smântâneşte, dă-i cu prostia* – comportă semnificaţia indicativului, fiind însă mult mai expresive. A se compara transformările: „… *smântâneşte,* Smarandă, dacă ai cu ce” / Smaranda *smântâneşte*...; „…da voi *dă*-i şi dă –i cu prostia!” / da voi îi *daţi* cu prostia.

• Într-un context mai amplu, tendinţa remarcată *supra* referitoare la extinderea indicativului este exteriorizată prin *concurenţa* construcţiilor *hipotactice* şi a celor *paratactice*, cu repercusiuni privind întrebuinţarea modurilor verbale. Credem că nu este vorba doar despre înlocuirea formaţiunilor hipotactice de tipul „vin *să lucrez* (profesoară)” cu cele paratactice: „vin *şi lucrez* (*profesoară*)”/ „vin *de lucrez* (*profesoară*)” [13, p. 279; 14, p.18-19]. O analiză mai minuţioasă reliefează faptul că în procesul dezvoltării limbii române, structurile paratactice puteau să le anticipeze pe cele hipotactice [4, p. 99]. Fenomenul relevat se atestă în vechea română în diverse anturaje.

Să comparăm următoarele mostre excerptate atât din vechea română, cât şi din româna modernă şi contemporană:

(**a**) Că întâi *au fostu învăţatu de au pârjolitu* iarba pretitindinea, *de au slăbitu* caii turcilor cei gingaşi.” (Gr. Ureche, LŢM, 94); „Şi l-au dus *de* l-*au îngropat* în sat, în Dolhăneşti…” (Gr. Ureche, LŢM, p. 95); „…şi acestea toate apoi *au făcut de au venit* soltan Osman la Hotin” (M. Costin, OA, p. 98); „Tâmplatu-s-au pre acea vreme *de au vinit* şi un ficioru a lui Batişte visternicul cu domnia din Ţarigrad” (I. Neculce, LŢM, p. 85); „Iar împăratul au poroncit *de au ieşit* toţi moldovenii, *de-au dat năvală* turcilor…” (I. Neculce, LŢM, p. 262).

(**b**) „Sapă el, sapă mereu …, iar Satan îl lasă *de se munceşte* până ce face o groapă adâncă, cât un stat de om” (V. Alecsandri, „Opere”, vol. 3, p. 33); „Să-ţi aşez dulama, măria ta. E vreme de ploaie. Binevoieşte *de încalică*” (M. Sadoveanu, FJ, vol. 1, p. 166); „De multe ori se întâmplă nohailor *de*-i *lovesc* din urmă cu repeziciune bărbaţi vrednici…” (M. Sadoveanu, FJ, vol. 1, p. 211); „… ai pus porcu în căruţă şi te-ai dus *de* l-*ai dat*!” (M. Preda, Mor., vol. 1, p. 116).

Exemplele citate în punctele (a) şi (b) conţin modelul V1 + ***de*** + V2 (Indicativ) în care este operabilă substituirea indicativului prin sinonimul său funcţional – conjunctivul, iar uneori – prin infinitiv sau supin.

În unele ambianţe, jonctivul ***de*** poate fi înlocuit prin ***şi***, fără a surveni modificări considerabile de ordin semantic. Faptul în cauză pune în lumină câteva aspecte controversate, mai întâi de toate, posibila identitate gramaticală a jonctivelor evidenţiate. Care ar fi statutul primului dintre conectivele menţionate din perspectiva raporturilor de coordonare şi subordonare? În ce măsură este realizabilă substituirea modurilor verbale analizate şi concurenţa lor, în funcţie de elementul regent şi de alţi factori?

Cu referire la conjuncţia ***de*** în vechea română, au fost emise mai multe opinii, cercetătorii semnalând rolul acesteia de a introduce subordonatele finale şi completive [11, p. 375; 15, p. 3-4]. Materialul de care dispunem dezvăluie utilizarea preponderentă, în componenţa modelului în discuţie, a variatelor verbe ***movendi,*** bunăoară: *a se duce, a da, a se aduna, a se strânge, a intra, a se întoarce, a sări, a ieşi, a merge* ş.a., inclusiv *a trimite* şi alte verbe ***cauzative***, apte a regenta subordonatele ***finale*** cu indicativ şi conjunctiv.

Acelaşi model cu indicativul apare în vechea română şi în anturajul verbelor ***voluntatis*** şi ***postulandi*** (*a pune, a nevoi, a (se) grăbi, a poronci, a îndemna, a sâli* ş.a.),

BDD-A6602 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:15 UTC)

dicendi (*a zice, a chema* ş.a.), ***cogitandi*** (*a pricepe, a alege* ş.a.), ***factitive*** (*a face, a lăsa*), al ***verbelor deprinderii*** (*a învăţa* ş.a.) ş.a. Acestea se asociază cu subordonatele ***completive*** al căror verb la indicativ e substituibil prin conjunctiv, mai rar – prin infinitiv, bunăoară: „Deci viziriul îndată *au poroncit de l-au făcut* surgun" (I. Neculce, LŢM, p. 69) / au poroncit *să facă*; „…îndată *au pus* slujitorii *de au bătut* în turci" (M. Costin, OA, p. 102) / au pus *să bată*.

Formaţiunile V1 + ***de*** + V2 (Indicativ) sunt folosite la redarea raporturilor condiţional-final, consecutiv, atributiv, subiectiv ş.a. În cadrul subordonatelor condiţional-finale, subiective ş.a., este cu putinţă atât înlocuirea reciprocă a modurilor indicativ şi conjunctiv, cât şi folosirea lor în acelaşi context, ceea ce constituie o probă peremptorie a concurenţei acestora: „… multe i-a adeverit că-i va da, *numai de*-i *va birui* şi *să*-i *plece* supt ascultarea lui." (Gr. Ureche, LŢM) / … numai *să*-i *biruie* şi *să*-i *plece*.

În vechea română unele verbe aspectuale şi modale, bunăoară *a (se) apuca, a începe, a ispiti (= a încerca), a purcede (= a începe)* ş.a., se îmbină cu indicativul anticipat de conectivul ***de.*** În ambianţa dată, modul semnalat se pretează înlocuirii prin conjunctiv şi infinitiv / supin, ca în mostrele: „…*apucatu-s-au* şi dumnealui *de au scris* începătura şi adaosul…" (Gr. Ureche, LŢM, p. 57) / apucatu-s-au şi dumnealui *să scrie / a scrie /de scris*; „Sărit-au leşii …şi *au apucat de au scos* o samă de pedestraşi…" (M. Costin, OA, p. 105) / … şi au apucat *să scoată / a scoate*.

Analizând diverse tipuri de subordonate circumstanţiale în vechea română, reputata savantă M. Avram a subliniat situaţia ambiguă a jonctivului ***de***, a cărui valoare oscilează între cea finală şi coordonatoare copulativă [1, p. 100], fapt remarcat şi de alţi specialişti în materie [11, p. 376-377]. De altfel, folosirea în acelaşi anturaj a conjuncţiilor ***de / şi*** sugerează sinonimia lor: „…şi pre alţii au îndemnat ***de*** *au descălecat* întâi supt munte ***şi*** *s-au lăţit* pre Moldova…" (Gr. Ureche, LŢM, p. 66).

Această sinonimie însă nu se dovedeşte a fi deplină din câteva considerente:

- caracterul dependent şi nedisociabil al sintagmei ***de*** + V (Indicativ) în raport cu regentul [11, p. 377];
- imposibilitatea de a modifica topica formaţiunii ***de*** + V (Indicativ) cu referire la elementul determinat;
- sinonimia dintre conectivele ***de*** şi ***să*** – semnul distinctiv al conjunctivului. Corelaţia strânsă dintre elementele evidenţiate face să apară jonctive de tipul: ***de să***.

Formaţiunea cu indicativul este socotită uneori drept un „antipod al conjunctivului" [15, p. 14], creată de sistemul limbii din perspectiva opoziţiei *realizat / virtual.* Sinonimia parţială a jonctivelor ***de*** / ***şi*** face greu de sesizat semnificaţia diferită a elementelor alcătuitoare ale structurilor în discuţie, apte a funcţiona în condiţii similare. În legătură cu cele relatate, a fost emisă ideea potrivit căreia „primul *concurent* al infinitivului n-a fost conjunctivul, care nu-şi creează decât relativ târziu un semn distinctiv, ci indicativul" [4, p. 103].

Departe de a fi dispărut în cursul dezvoltării limbii române, structurile de felul: „s-au dus *de au cules*", „s-au întors *de-au ajutat*", „au făgăduit *de-au făcut"*, „s-au apucat *de au frământat (aluatul)*" etc. sunt utilizate, deşi mai restrictiv, şi în româna contemporană, mai cu seamă în limbajul vorbit.

Examinate din punctul de vedere al mijloacelor de realizare a *finalităţii*, modurile menţionate diferă în ceea ce priveşte *rezultatele* acţiunii verbului predicat din subordonata finală. În opinia lingvistei T. Repina, statutul sintactic al propoziţiei subordonate în cauză se deosebeşte în funcţie de jonctiv. Astfel, după conjuncţia ***şi***, care marchează „simpla

BDD-A6602 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:15 UTC)

constatare a succesiunii a două (sau a mai multor) acțiuni", apare propoziția coordonată copulativă; jonctivul ***de*** ce semnifică deplasarea „în spațiu cu un scop împlinit" anticipează subordonata finală „cu rezultatul real", iar jonctivul ***să (ca să),*** care indică deplasarea în spațiu „cu un scop neîmplinit", are în distribuția dreaptă subordonata finală „cu rezultatul presupus" [11, p. 379].

Din cele examinate *supra* se desprind câteva concluzii:

- Structura morfosintactică a limbii române constituie *un sistem dinamic*, supus influenței mai multor factori pertinenți, ceea ce implică modificări de ordin gramatical;
- la baza corelației diferitor forme de mod și a *concurenței* acestora stă raportul de *echivalență*, ce denotă posibilitatea de a aplica criteriul substituirii reciproce a formațiunilor sinonimice / concurente;
- este de remarcat *extinderea utilizării indicativului* în sfera celorlalte moduri personale, de exemplu a conjunctivului și a imperativului, grație potențelor sale *transpozitive*;
- se observă concurența dintre structurile *hipotactice* și *paratactice* și dintre modurile ce le conțin. Fenomenul se atestă din abundență în vechea română, fără să fi dispărut în româna contemporană. Modelul V1 + ***de*** + V2 (Indicativ) se asociază cu verbele *movendi*, *postulandi*, *voluntatis, factitive, permisive,* ale *deprinderii, cogitandi, dicendi* etc., fiind concurat de formațiuni cu modurile conjunctiv / infinitiv / supin.

Referințe bibliografice

1. Mioara Avram. *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*. – Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1960.

2. Ion Diaconescu. *Infinitivul lung în sec. al XVI-lea*. În: Studii şi cercetări lingvistice, a. XVIII, 1967, nr.4, p. 435-446.

3. Ion Diaconescu. *Concurența dintre infinitiv şi conjunctiv în limba română*. În: Limbă şi literatură, 1972, p. 317-327.

4. Constantin Frâncu. *Cu privire la „uniunea lingvistică balcanică"*. Înlocuirea infinitivului prin construcții personale în limba română veche. În: Anuar de lingvistică şi istorie literară, t. 20. – Iaşi, 1969, p. 69-116.

5. *Gramatica limbii române*. Vol. 1. Cuvântul. – Bucureşti, 2005.

6. В. П. Лекант. *О явлении синтаксической синонимии в структуре простого предложения.* În: Слово и словосочетание как компоненты структуры предложения. – Москва, 1978, с. 10-18.

7. Gunnar Lemhagen. *La concurrence entre l'infinitif et la subordonée completive introduite par que en français contemporain*. În: Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Romanica Upsaliensia, 1979.

8. Luminița Lăzărescu. *Structuri sintactice sinonime în limba român*ă. În: Revistă de lingvistică şi ştiință literară, 1994, nr. 3, p. 36-38.

9. Vitalie Marin. *Stilistica verbului românesc*. – Chişinău, 2005.

10. Gheorghe Poalelungi. *Sinonimia gramaticală*. În: Studii şi cercetări lingvistice. Omagiu lui Al. Graur cu prilejul împlinirii a 60 de ani. – Bucureşti, 1960, p. 645-656.

11. Tamara Repina. *Conjuncția **de** după verbele de mişcare în textele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea*. În: Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor. In memoriam M. Avram. Coord.: M. Sala. – Bucureşti, 2006, p. 375-380.

BDD-A6602 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:15 UTC)

12. Ольга Селиверстова. *Компонентный анализ многозначных слов*. – Москва, 1975.

13. Татьяна Свешникова. *О грамматических трансформациях румынских конструкций с конънктивом в аспекте балканского языкового союза*. În: Лингвистические исследования, 1975. Вопросы строя индоевропейских языков. Часть 1. – Москва, 1975, с. 276-289.

14. Татьяна Свешникова. *Глагольные и именные конструкции, эквивалентные конънюктивным, в современном румынском языке* (*АКД*). – Москва, 1987, 24 с.

15. Татьяна Щипкова. *Формы дополнения в румынском языке 16-18 вв. (инфинитив, конъюнктив, индикатив)* (*АКД*). – Ленинград, 1972, 17 с.

16. Юлия Власова. *Проблемы синтаксической синонимии в современном английском языке* (Докт. дисс.). – Ростов-на-Дону, 1982.

Izvoare şi abrevierile utilizate

1. Vasile Alecsandri. *Opere.* Vol. 3. *Proză. Dramaturgie*. – Chişinău, Literatura artistică, 1977. – ***V. Alecsandri***, ***O***.

2. Miron Costin. *Opere alese*. – Chişinău, 1957. – ***M. Costin, OA.***

3. Ion Creangă. *Opere*. – Chişinău, Cartea moldovenească, 1972. – ***I. Creangă, O.***

4. Ion Neculce. *O samă de cuvinte*. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. – Chişinău, Cartea moldovenească,1974. – ***I. Neculce, LȚM***.

5. Marin Preda. *Moromeţii*. Vol. 1. – Bucureşti, Editura 100+1 Grammar, 1995. – ***M. Preda, Mor***.

6. Ion Rebreanu. *Răscoala*. – Bucureşti, 1957. – ***I. Rebreanu, R***.

7. Mihail Sadoveanu. *Fraţii Jderi*. Vol. 1. – Bucureşti, Editura Minerva, 1981. – ***M. Sadoveanu, FJ***.

8. Grigore Ureche. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. – Chişinău, 1971. – ***Gr. Ureche, LȚM***.

Universitatea de Stat din Moldova
(Chişinău)

BDD-A6602 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:15 UTC)